

Żydzi w dziejach Pińczowa

Gmina żydowska istniała w Pińczowie od XVI wieku, od 1682 miała murowaną bożnicę. W 1748 roku odnotowano podczas wizytacji parafii katolickiej istnienie w mieście kilku chederów - szkół żydowskich, dwóch murowanych bożnic i jednej drewnianej.

Na mocy przywileju Zygmunta Myszkowskiego, Żydzi w Pińczowie uzyskali wiele przywilejów. Mogli skupywać i bić bydło rogate „tak rogate jak i małe” handlować wełną, skórą i sukniem, futrami i korzeniami. Mieli też prawo kupować i sprzedawać wino w kufach i baryłkach ale „ich w domach swych nie mają szynkować ani kwartę na gospody sprzedawać”.

Według inwentarza pińczowskiego z 1769 roku w rynku mieszkało 17 rodzin katolickich i 19 rodzin żydowskich. Na ulicach przy rynku znajdowało się 71 domów żydowskich i tylko 3 domy katolickie. Ulica krakowska była zamieszkała w całości przez Żydów, domów żydowskich było na niej 22.

Spis ludności żydowskiej diecezji krakowskiej z roku 1787 podaje, że w Pińczowie mieszkało 40 gospodarzy, 70 rzemieślników, 11 karczmarzy, 38 czeladzi i służących, 32 handlarzy.

W książce M. Freundentahala z 1928 roku „Lipski goście targowi. Odwiedziny żydowskie na lipskich targach w latach 1675 do 1764” autor wymienił kilkudziesięciu kupców z Pińczowa zanotowanych w księgach miejskich Lipska.

W końcu XVIII wieku ponad 60 procent mieszkańców miasta to Żydzi. Znaczna część Żydów mieszkała wówczas na tzw. Mirowie traktowanym jako przedmieście Pińczowa. Od połowy XVII wieku Pińczów był największym skupiskiem ludności żydowskiej w województwie sandomierskim i jednym z największym w Małopolsce zachodniej.

Z najnowszych dziejów Żydów pińczowskich warto odnotować kilka wydarzeń.

-Poseł Olrych Staniecki właściciel Pińczowa, w 1831 złożył do łaski marszałkowskiej projekt ustawy sejmowej gdzie m.in. proponuje zrównać w prawach ludność żydowską.

-W 1862 margrabia Aleksander Wielopolski (z siedzibą rodową w Chrobrzu pod Pińczowem) wydał rozporządzenie, jako nacelnik rządu cywilnego Królestwa Polskiego, uchylające obowiązujące aż dotąd ograniczenia Żydów dotyczące ich miejsca zamieszkania, nabywania nieruchomości, pełnienia funkcji publicznych, zniesione zostały też odrębne podatki żydowskie. Żydzi pamiętali wyświadczone im dobrodziejstwa, wzięli tłumnie udział w pogrzebie margrabiego Aleksandra Wielkopolskiego w Młodzawach pod Pińczowem. Rodzina Wielopolskich uczestniczyła w nabożeństwie żałobnym w synagodze.

- W 1899 roku Izaak Rapaport uruchomił drukarnię na rynku 29. Tu też mieściła się księgarnia. Obie instytucje przetrwały do 1940 roku.

- Podczas działań wojennych pierwszej wojny światowej, uległ zniszczeniu kirkut żydowski przy ulicy Słabskiej. Rosjanie zamienili cmentarz na stanowisko bojowe skąd ostrzeliwali pozycje austriackie położone w lesie skrzypiowskim. Po cmentarzu nie pozostał żaden ślad, przetrwała natomiast do dziś część okopów austriackich.

-Pierwszy po wojnie powszechny spis ludności w 1921 roku wykazał, że Pińczów zamieszkiwało 7749 mieszkańców. Wyznania katolickiego było 3418 osób, zaś mojżeszowego 4324. Za Polaków uważało się 5820, zaś za Żydów 1927. W miarę upływu lat ludność Pińczowa ubywała. Mieszkańcy, w dużej części przedsiębiorczy Żydzi opuszczali miasto udając się na emigrację, bądź do większych ośrodków miejskich Polski.

-W 1928 roku Rafael Zajcberg otwiera w mieście nową drukarnię.

Centrum handlowym miasta był rynek Miejscowy przemysł składał się z fabryki cykorii będącej własnością Żyda Engela. dwóch mydlarni, farbiarni, garbarni, zakładu koszykarskiego, olejarni, odlewni, zakładu produkującego wodę sodową, wytwórni świec, cegielni miejskiej na Ścignach, pięciu młynów, jeden był elektrownią, i kaszarni „Cerealia”. Zakładami nieco większymi były kamieniołomy oraz Pińczowska Spółka Budowlana wyrabiająca kafle, cembrowiny, drenaż, płyty chodnikowe oraz dachówkę. Margrabia Wielopolski był właścicielem największego w mieście zakładu przemysłowego- browaru przy ulicy Jędrzejowskiej dzisiejszej 1 Maja. Piwo nie było zbyt wysokiej jakości. Klienci narzekali na jego smak, zapach. Z czasem zaniechano produkcji. Do dziś przetrwały bardzo obszerne i głębokie piwnice po tym browarze. Nie są dostępne. Po drugiej wojnie światowej teren zajmowany przez browar przejęła Gminna Spółdzielnia.

Ludność żydowska w 1939 roku stanowiła 48.4 procent wszystkich mieszkańców Pińczowa. W pewnych rejonach miała zdecydowaną przewagę tworząc wyraźne skupiska. Na ulicy Gęsiej mieszkało 51 Polaków 294 Żydów, na ul. Krakowskiej mieszkało 30 Polaków i 388 Żydów, na ulicy Klasztornej mieszkało 66 Polaków i 372 Żydów, na Placu Bożniczym mieszkało 8 Polaków i 176 Żydów, na Placu Wolności mieszkało 182 Polaków i 671 Żydów. Tzw. Synagoga Stara przy ulicy Klasztornej była centrum religijnym Żydów w Pińczowie. Na tej samej ulicy znajdowała się szkoła żydowska tzw. cheder. Druga bożnica znajdowała się nieopodal przy ulicy Złotej, ta synagoga została całkowicie spalona przez Niemców. Synagoga przy ul. Klasztornej przetrwała wojnę. Została odrestaurowana nakładem miasta i gminy Pińczów oraz wielu indywidualnych darczyńców. Corocznie odwiedza ją do kilku tysięcy Żydów indywidualnie i najczęściej młodzież żydowska z wycieczkami.

Własne życie teatralne mieli pińczowscy Żydzi, za sprawą aktywnie działającego Stowarzyszenia Syjonistycznego Hitachdut oraz Żydowskiego Stowarzyszenia Kulturalno Oświatowego Tarbut, które posiadało własną czytelnię. Sztuki wystawiane po polski oraz jidysz cieszyły się wielkim powodzeniem. Dochody z biletów dzielono na potrzeby własne i potrzeby miasta np. na Straż ogniową.

Żydzi pińczowscy nie pozostawili po sobie żadnych pamiątek, opracowań czy wspomnień spisanych w języku polskim. Akta urzędowe ich dotyczące spłonęły we wrześniu 1939 roku w Archiwum miejskim, ponadto były metodycznie niszczone przez administrację niemiecką. Ocalałe resztki uległy rozproszeniu.

Z arkuszy szkolnych, zachowanych ksiąg USC oraz niemieckich dokumentów okupacyjnych (ksiąg podatkowych) dotyczących Żydów pińczowskich a odnalezionych przez Andrzeja Grygla w krakowskim antykwariacie, można ustalić miejsca zamieszkania niektórych mieszkańców Pińczowa pochodzenia żydowskiego sprzed 1939 r. Nie udało się natrafić na przedwojenną mapę Pińczowa. Będą kontynuowane poszukiwania. Wtedy poniższe adresy zostaną naniesione.

1. Gołda Rubinek, córka Herszli, zamieszkała Plac Wolności (Rynek) - sprzedaż towarów spożywczych.
2. Gitla Fiszlińska, dawniej Aspis. Żona Rezeca. – Rynek 5 wyrób bielizny:
3. Aron - Chil Horowitz, syn Jakuba, Rynek 6 - herbaciarnia.
4. Cyfka Kajzer, syn Opera. Rynek 6 -sprzedaż towarów łokciowych.
5. Dawid Kaufman. syn Moszka, Rynek 7 - sprzedaż obuwia ludowego.
6. Ruchla Józwik. córka Altera Rynek 8 - sprzedaż kapeluszy i czapek
7. Sura Friedman. córka Chaima, Rynek 8 – sprzedaż wyrobów drewnianych, plecionych, 8.
8. Cypa Cieśla. córka Nuchyma, Rynek 8 - sprzedaż towarów mieszanych i tytoniu.
9. Gitla Fajnszad, wdowa, Rynek 6 -sprzedaż towarów łokciowych.
10. Engel Horowicz, syn Herszli, Rynek 10 - sprzedaż towarów łokciowych wełnianych.

11. Icek Kałb syn Fiszla, Rynek 12 -warsztat krawiecki.
12. Herszel Finkielsztajn, Rynek 14 - skup pierza i skórek.
13. Hersz Diament, Rynek 16 - sprzedaż towarów spożywczych i sukiennych.
14. Uszer Erlich, syn Judki Rynek 16 – sprzed. wyrobów własnych rymarskich
15. Herszla Solewicz, syn Joska, Rynek 17 - prowadzenie stajni na postój koni.
16. Dawid Mintz, Rynek 20 i 23, ul. 3 Maja 28 - współwłaściciel młyna „Amerykanka”, sprzedaż naczyń szklanych i szkła.
17. Ryfka Mintz, żona Dawida, Rynek 20,23, ul. 3 Maja 28, - sprzedaż naczyń szklanych i szkła.
18. Szmul Ejzykowicz, syn Joska, Rynek 19-fryzjer.
19. Rajza Ferlegier, Rynek 24 -sprzedaż książek szkolnych i materiałów piśmiennych.
20. Szyja-Pinkus Jurewicz, syn Moszka. Rynek 29 - krawiec.
21. Szloma Grinfeld, syn Borucha, Rynek 29 - sprzedaż win, wódek w naczyniach zamkniętych oraz obuwia.
22. Izrael Mordka Erlichman, Rynek 30- sprzedaż wyrobów cukierniczych, słodyczy i gazet w lokalu Rynek 33.
23. Josek-Chaim Frenkiel, syn Jankiela, Rynek 33 - sprzedaż towarów galanteryjnych.
24. Małka Gringras. Rynek 34 - sprzedaż galanterii i tytoniu.
- 25- Małka Jakubowicz, córka Mendla ul. Klasztorna I- sprzedaż towarów galanteryjnych.
- 26- Rywka Federman. żona Moszka, ul. Klasztorna I - sprzedaż bielizny ludowej i trykotowej.
27. Kapel Feldgajer, syn Abrachama, ul. Klasztorna 8 - sprzedaż towarów spożywczych.
28. Złota Glajt, wdowa, ul. Klasztorna 15 - sprzedaż towarów mieszanych.
29. Mariem Feldman, córka Szmula, ul. Klasztorna 16 - sprzedaż skór na straganie
30. Kołma Epsztejn, syn Dawida; ul. Klasztorna 26 - sprzedaż towarów spożywczych i wyrobów tytoniowych.
31. Szyja-Wolf Celt, syn Jankla, ul. Buska 2 - cholewkarz-kamasznik (zakład przy ul. Bednarskiej 41)
32. Kalb Mendel, syn Ajzyka, ul. Buska 3 - sprzedaż towarów galanteryjnych.
33. Cyria Gold, córka Mordki, ul. Buska 17 - sprzedaż wyrobów tytoniowych.
34. Rywka Kluska, ul. Buska 17 - sprzedaż skór wyprawionych.
35. Estera Horowicz, żona Hersza-Majera, ul. Buska 23 - sprzedaż chustek na straganie.
36. Abram Kamiot, syn Tobiasza, ul. Buska 25 - szewc.
37. Gołda Chęcińska, córka Szałyła, ul. Buska 55 - sprzedaż towarów spożywczych i nabiału.
38. Josek Karmioł, syn Tobiasza, ul. Buska 31 -szewc.
39. Tauba Górka, córka Nojmy, ul. -Legionistów 2 - właścicielka piwiarni.
40. Nojma Górka, ul. Legionistów 2- sprzedaż wyrobów tytoniowych.
41. Zelik Karmioł, syn Moszka, ul. Legionistów 6 - sprzedaż towarów spożywczych, galanteryjnych i wyrobów tytoniowych.
42. Josek Edelist ul. Legionistów 7 - fryzjer.
43. Moszek Erlich, syn Judki, ul. Legionistów 15 - sprzedaż wyrobów rymarskich i powrozów ze straganu.
44. Moszek Karmioł, syn Szyi, ul. Legionistów 18 - sprzedaż towarów spożywczych i galanteryjnych.
45. Dawid-Majer Czemiłło, syn Chila, ul. Legionistów 21 A - szewc
46. Machel Taper, syn Izraela, ul. Legionistów - sprzedaż towarów galanteryjnych i wapna ze straganu.
47. Moszek Fałk syn Szmula, ul. Podemłynie 2 - krawiec.

48. Chaim Grinwald, syn Jakuba, ul. Podemłynie 14 - sprzedaż towarów spożywczych i wyrobów tytoniowych.
49. Abram Jankiel Frenbil, syn Hersza, ul. Podemłynie 18 - sprzedaż węgla przy ul. Niecała
50. Izrael Jakubowicz, syn Wolfa, ul. Podemłynie 20 - krawiec.
51. Godeł Szat, syn Wolta, ul. Złota 13
- wyrób obuwia.
52. Mariem Erlich, żona Moszka, ul. Złota 20 - sprzedaż bielizny i płótna na straganie.
53. Icek Kochen, ul. Nowy Świat 5 -fotograf.
54. Szymon Uranowski, ul. Żwirki i Wigury 1 A, - krawiec.
55. Fajgia Fiszlińska, córka Kopia, ul. Niecała 6 - skup drobiu.
56. Kołma Szapsiewicz, ul. Pałęki 12-skup bydła w celu odsprzedaży.
57. Izrael Ferteger, syn Hejnacha, ul. Zacisze - sprzedaż towarów galanteryjnych.
58. Abel Kinrus. ul. Górna 1 - piekarz. .
59. Perla Herszkowicz ul. 3 Maja 29 - sprzedaż towarów spożywczych, galanteryjnych i wyrobów tytoniowych.
60. Fajgia Szejnfeld, żona Arona, ul. Gęsia 2 - skup gęsi, drobiu, nabiału po wsiach w celu odsprzedaży.
61. Baruch-Fajwel, syn Chaskla, ul. J. Piłsudskiego 3 - skup zboża.
62. Chil Drzewo, syn Szyi, ul. Bóźnicza 1 - sprzedaż ubrań ze straganu.

Ponadto na podstawie starych świadectw szkolnych ustaliłem kolejne adresy :

- 1 Finkielsztajnowna Chajn ojciec Mendel - handlarz zamieszkały w Pińczowie Rynek 291,
- 2 Fiszlówna Bajka ojciec Moszek – krawiec zamieszkały rynek 248,
- 3 Fiszbińska Spandla ojciec Kalma –handlarz zamieszkały ul. Złota 228,
- 4 Frenklówna Sura ojciec Jankiel – kupiec, rynek 255,
- 5 Frymermanówna Łaja, ojciec Berek- krawiec zamieszkały ul. Kościuszki 339,
- 6 Jasna Ela ojciec Lejbuś- rzeźnik zamieszkały ul. Krakowska 275

Nie udało się ustalić adresów:

1. Moszek Kaczka- radny, biegły do spraw podatkowych,
 2. Szmul Karmiot - stolarz,
 3. Binensztok- piekarz,
 4. Kopel - piekarz,
 5. Wajc - piekarz,
- a także: Lejb Gold, Mordka Blumenfeid, Kołma Blumenfeid, Mendel Zyłber, Josek Klajnpłatz, Frajda Grinfeid.

Piotr Jaklewicz kl Ie
Gimnazjum nr 2 w Pińczowie